

УДК 341.63:339.727.22

DOI: 10.32751/2617-5967-2025-01-13

Бондар І. С.

аспірант відділу міжнародного права
та права Європейського Союзу Інституту держави
і права ім. В. М. Корецького НАН України
ORCID: 0009-0002-3838-8357

ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИРІШЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ СПОРІВ

У статті досліджено складну й багаторівневу систему джерел міжнародно-правового регулювання, що визначають порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними інвесторами. У контексті глобалізації та транснаціонального руху капіталів, актуальність міжнародно-правового врегулювання таких спорів невинно зростає, зважаючи на зростання кількості спорів, пов'язаних із дискримінаційними заходами, порушенням договірних зобов'язань або експропріаційною практикою з боку держав. Обґрунтовано, що джерела міжнародного інвестиційного права, до яких належать міжнародні договори (двосторонні, багатосторонні, регіональні), міжнародні звичаї, рішення міжнародних арбітражів, а також загальні принципи права, не є впорядкованими в ієрархічну систему, однак вони утворюють гнучкий і динамічний правовий механізм захисту іноземних інвесторів.

Особливу увагу приділено аналізу ролі звичаєвих норм, які, незважаючи на появу численних конвенцій, залишаються актуальними в арбітражній практиці, особливо при відсутності прямих договірних положень. Розкрито теоретико-практичні проблеми тлумачення таких норм, зокрема застосування міжнародного мінімального стандарту поводження з інвестиціями. Також простежується історична еволюція інституту дипломатичного захисту та його вплив на сучасне міжнародне інвестиційне право.

Розглянуто положення ключових міжнародних договорів, серед яких: Вашингтонська конвенція 1965 року про порядок вирішення інвестиційних спорів (ICSID), Сеульська конвенція 1985 року про заснування Багатостороннього агентства з гарантій інвестицій, а також Договір до Енергетичної хартії. Увагу приділено регіональним і двостороннім договорам, зокрема Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, а також численним двосторонніми інвестиційними договорами (ДІД), укладеним Україною. У роботі наголошується на вагомості двосторонніх інвестиційних договорів (ДІД) як найрозвиненішого інструменту врегулювання інвестиційних спорів, який забезпечує попередню згоду держави на арбітражне провадження, вибір форуму та передбачуваність норм матеріального і процесуального права.

Акцентовано увагу на дискусії щодо співвідношення міжнародного та національного права у сфері захисту інвестицій, в якій проаналізовано абсолютизацію примату однієї з систем. Висловлено аргументацію на користь інтегративного підходу, який враховує складну природу міжнародних інвестиційних правовідносин і забезпечує баланс між регулятивним суверенітетом держави та захистом інтересів інвестора.

Зазначено, що нове покоління інвестиційних договорів відходить від абсолютного

пріоритету захисту інвестора і надає більше уваги інтересам суспільства, включаючи захист довкілля, охорону здоров'я, забезпечення сталого розвитку, дотримання прав людини.

Доведено, що систематичний підхід до класифікації, тлумачення та узгодження джерел міжнародно-правового регулювання є ключовим завданням сучасної доктрини міжнародного інвестиційного права.

Ключові слова: міжнародне інвестиційне право, інвестиційні спори, джерела міжнародного права, ICSID, Вашингтонська конвенція, двосторонні інвестиційні договори (ДД), міжнародний арбітраж, захист іноземних інвестицій, звичаєве міжнародне право, багатосторонні інвестиційні угоди, регіональні інвестиційні угоди.

The article explores the complex and multilevel system of sources of international legal regulation that determine the procedure for resolving investment disputes between states and foreign investors. In the context of globalization and transnational capital movements, the relevance of effective mechanisms for settling such disputes is steadily increasing, given the growing number of disputes related to discriminatory measures, breach of contractual obligations, or expropriation practices by states. It is substantiated that the sources of international investment law, which include international treaties (bilateral, multilateral, regional), international customs, decisions of international arbitrations, as well as general principles of law, are not arranged in a hierarchical system, but they form a flexible and dynamic legal mechanism for protecting foreign investors.

Special attention is paid to the analysis of the role of customary norms which, despite the emergence of numerous conventions, remain relevant in arbitration practice, especially in the absence of direct treaty provisions. The article reveals theoretical and practical problems of interpreting such norms, particularly the application of the international minimum standard of investment treatment. The historical evolution of the institution of diplomatic protection and its impact on modern international investment law is also traced.

The provisions of key international treaties are examined, including: the 1965 Washington Convention on the Settlement of Investment Disputes (ICSID), the 1985 Seoul Convention establishing the Multilateral Investment Guarantee Agency, as well as the Energy Charter Treaty. Attention is paid to regional and bilateral treaties, in particular the Association Agreement between Ukraine and the EU, as well as numerous BITs concluded by Ukraine. The paper emphasizes the importance of bilateral investment agreements as the most developed instrument for settling investment disputes, which provides the state's prior consent to arbitration proceedings, free choice of forum, and predictability of substantive and procedural law.

Emphasis is placed on the discussion regarding the relationship between international and national law in the field of investment protection, analyzing the absolutization of the primacy of one of the systems. Arguments are presented in favor of an integrative approach that takes into account the complex nature of international investment legal relations and ensures a balance between the regulatory sovereignty of the state and the protection of investor interests.

It is noted that a new generation of investment treaties is moving away from the absolute priority of investor protection and paying more attention to the interests of society, including environmental protection, health care, sustainable development, and human rights.

It is proven that a systematic approach to the classification, interpretation, and harmonization of sources of international legal regulation is a key task of the modern doctrine of international investment law.

Keywords: *international investment law, investment disputes, sources of international law, ICSID, Washington Convention, bilateral investment treaties, international arbitration, protection of foreign investments, customary international law, multilateral investment agreements, regional investment agreements.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасних умовах глобалізації та транснаціонального руху капіталів питання ефективного врегулювання інвестиційних спорів набуває особливої актуальності. З огляду на те, що іноземні інвестори нерідко зіштовхуються з недотриманням договірних зобов'язань, дискримінаційним регулюванням або експропріаційними діями з боку приймаючих держав, міжнародне інвестиційне право формує складну систему гарантій і механізмів захисту інвестицій. Центральну роль у цій системі відіграють джерела міжнародно-правового регулювання – міжнародні договори, звичаї, рішення арбітражних органів, загальні принципи права, – які визначають правову основу для розгляду спорів між інвестором і державою. Водночас відсутність єдиного кодифікованого акту у цій сфері, множинність правових режимів, а також паралельне функціонування низки арбітражних юрисдикцій (ICSID, UNCITRAL, PCA тощо) зумовлюють як складність правозастосування, так і необхідність системного аналізу джерел права, що регламентують порядок вирішення інвестиційних спорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці врегулювання інвестиційних спорів на міжнародно-правовому рівні приділяється значна увага як у вітчизняній, так і в іноземній доктрині. Різним її аспектам присвятили свої дослідження такі науковці: Ю. В. Тищенко – проаналізував правове забезпечення іноземних інвестицій в Україні крізь призму міжнародно-правових механізмів (2019 р.) [12]; О. Бартош – окреслив сучасні виклики валютного регулювання, що безпосередньо впливають на інвестиційну діяльність і вирішення пов'язаних спорів (2018 р.) [1]; Д. В. Дударець – комплексно дослідив джерела міжнародно-правового регулювання інвестиційних відносин в Україні (2016 р.) [4]; О. В. Рибій – у дисертаційному дослідженні висвітлив теоретичні та практичні засади міжнародно-правового регулювання інвестиційної діяльності (2008 р.) [7]; І. М. Товкун – проаналізував міжнародні засоби захисту іноземних інвестицій, приділивши увагу арбітражним механізмам ISDS (2014 р.) [13]; Т. Сліпачук та В. Яремко – дослідили доарбітражні способи правового захисту інвесторів у міжнародному праві (2021 р.) [10]; R. Dolzer і C. Schreuer – систематизували принципи міжнародного інвестиційного права та арбітражну практику їх застосування (2012 р.) [16]; С. F. Ford – дослідив історичний розвиток міжнародного інвестиційного права крізь призму расових і колоніальних впливів, що дозволяє глибше осмислити еволюцію підходів до захисту інвесторів і формування джерел цього права (2021 р.) [17].

Однак попри наявні праці питання систематизації джерел міжнародного інвестиційного арбітражу, їхньої взаємодії та юридичної сили потребує подальшого дослідження в умовах динамічних змін у сфері транснаціонального інвестування та реформування механізмів вирішення спорів між інвестором і державою.

Метою статті є аналіз джерел міжнародно-правового регулювання вирішення інвестиційних спорів, з'ясування їхньої ієрархії, змісту та ролі у сучасній системі захисту

іноземних інвесторів, а також виявлення особливостей функціонування цих джерел у практиці міжнародного арбітражу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історичне формування системи джерел міжнародно-правового регулювання інвестиційних спорів відбувалося поступово, започатковуючись від загальних принципів дипломатичного захисту громадян за кордоном до створення спеціалізованих міжнародно-правових механізмів. Як зазначається у науковій літературі, міжнародно-правове регулювання іноземних інвестицій історично формувалося під впливом норм загального міжнародного права з питань дипломатичної захисту громадян та їх власності за кордоном, а також відповідальності держави за завдання шкоди іноземним особам та їх майновим інтересам [17]. Знаковим у цьому контексті стало рішення Постійної палати міжнародного правосуддя у справі «Mavrommatis Palestine Concessions» 1924 року [19], в якому було обґрунтовано існування інституту дипломатичної захисту як основоположного принципу міжнародного права. Суть дипломатичного захисту полягала в тому, що держава громадянства іноземця могла втрутитися і взяти спір під свій захист, перетворюючи його на міждержавний.

Цей принцип залишається актуальним і сьогодні, хоча його застосування в інвестиційних спорах трансформувалося під впливом конвенційних норм та двосторонніх інвестиційних договорів (ДІД).

Звичаєві норми міжнародного права і в сучасному світі продовжують відігравати значну роль у регулюванні інвестиційних відносин. У контексті України звичаєві норми можуть відігравати важливу роль у випадках, коли договірні механізми не забезпечують достатнього захисту прав інвесторів, особливо в умовах воєнного стану, коли національне законодавство може бути нестабільним або суперечливим.

При тлумаченні термінів міжнародних договорів Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року встановлює, що поряд із контекстом повинні враховуватися «будь-які відповідні норми міжнародного права, що застосовуються у відносинах між учасниками» [2]. Питання застосування звичаєвих норм міжнародного права, наприклад, щодо тлумачення та застосування «міжнародного мінімального стандарту» поводження з інвестиціями, нерідко стають предметом дискусій при вирішенні міжнародних інвестиційних спорів. Зазначений стандарт вимагає від держави забезпечити справедливе та рівне ставлення, повний захист та безпеку інвестицій, а також не здійснювати довільних чи дискримінаційних заходів. Хоча цей стандарт часто інкорпорується в ДІД, його звичаєвий характер дозволяє застосовувати його навіть за відсутності прямого договірного закріплення, надаючи своєрідну "страхувальну сітку" для інвесторів. Арбітражні трибунали неодноразово зверталися до звичаєвого мінімального стандарту у справах, де договірні положення були відсутні або недостатньо чіткими, особливо у контексті експропріації або невиконання зобов'язань.

У контексті України, що переживає період воєнного стану та значних економічних і правових трансформацій, значення звичаєвих норм набуває особливої ваги. У випадках, коли певні ДІД можуть не містити положень щодо компенсації за збитки, спричинені воєнними діями, або якщо національне законодавство не передбачає адекватного захисту, інвестори потенційно можуть посилатися на загальні принципи міжнародного права та звичаєві норми. До таких норм належить, зокрема, принцип повного відшкодування шкоди (full reparation) за міжнародно-протиправні діяння держави, що є частиною звичаєвого міжнародного права відповідальності держав. Це означає, що держава зобов'язана не лише

припинити протиправне діяння, а й відшкодувати всю заподіяну шкоду, включаючи втрачений прибуток, якщо така шкода може бути доведена та пов'язана з протиправними діями.

Таким чином, звичаєві норми слугують важливим джерелом права, яке може бути використане для обґрунтування вимог інвесторів у складних та нестандартних ситуаціях, забезпечуючи додатковий рівень захисту та стабільності у міжнародних інвестиційних відносинах.

Досліджуючи джерела міжнародно-правового регулювання інвестиційних відносин в Україні, Д. В. Дударець зазначав, що «ключовим є саме міжнародний інвестиційний договір, чия роль і значення постійно зростають. Такі угоди, як правило, укладаються без обмеження строку дії, що забезпечує їм стабільність і захищає від частих змін; вони гнучко враховують специфіку економічних взаємин між державами та можуть передбачати особливі правила «руху» капіталу. Особливу вагу мають двосторонні інвестиційні договори (ДІД), які зазвичай включають такі базові положення: 1) визначення основних термінів; 2) гарантії застосування національного режиму до іноземних інвесторів; 3) заборону націоналізації, реквізиції та подібних заходів без належної компенсації; 4) підтвердження права інвестора вільно переказувати прибутки та вкладений капітал за кордон; 5) докладні процедури врегулювання інвестиційних спорів» [4, с. 99].

За даними ЮНКТАД (Конференції ООН з торгівлі та розвитку), станом на початок 2016 року у світі налічувалося понад 3000 інвестиційних угод, що свідчить про формування складної системи регулювання на двох рівнях: багатосторонньому (універсальному та регіональному) та двосторонньому. Ці дані, хоча й були опубліковані в попередніх звітах ЮНКТАД, продовжують підкреслювати масштаби розвитку договірної бази міжнародного інвестиційного права, про що йдеться і в останніх випусках World Investment Report [20].

Серед конвенційних джерел міжнародно-правового регулювання вирішення інвестиційних спорів особливе місце посідає Вашингтонська конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та громадянами інших держав 1965 року [6]. Ця конвенція досить чітко встановила міжнародний порядок вирішення інвестиційних спорів між державами, фізичними або юридичними особами інших держав шляхом створення спеціального механізму – Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів (ICSID) [18]. Конвенція передбачає застосування двох процедур вирішення інвестиційних спорів між державою-імпортером інвестиції та іноземним інвестором – примирення та арбітраж. Процедура примирення регламентована у статті 34 Конвенції, згідно з якою примирювальна комісія, що обирається за згодою сторін, з'ясовує обставини справи [12]. На сьогодні Міжнародний центр із врегулювання інвестиційних спорів (ICSID) залишається провідною та найавторитетнішою арбітражною установою у сфері вирішення інвестиційних спорів, якій надають перевагу як держави, так і транснаціональні корпорації з різних країн світу.

Другим важливим конвенційним джерелом є Сеульська конвенція про заснування Багатостороннього агентства з гарантій інвестицій 1985 року, яка покликана забезпечити гарантії безпеки іноземних інвестицій, насамперед для заохочення іноземного прямого інвестування в економіку, що розвиваються [9]. Механізм захисту прав іноземного інвестора, закріплений в Сеульській конвенції, наділяє цю міжнародну організацію можливістю страхувати інвестиційні ризики. Сеульська конвенція охоплює широкий спектр питань, пов'язаних із наданням гарантій інвесторам, і вважається одним із

найвдалиших міжнародно-правових актів у сфері інвестиційного страхування. Науковці високо оцінюють її значення, зокрема О. М. Бартош підкреслює, що цей документ визнає принцип суброгації у випадках страхування політичних ризиків, що здійснюється Агенцією, і має підтримку з боку більшості держав світу [1, с. 15].

Особливого значення в контексті джерел регулювання набуває питання співвідношення міжнародного та національного права у сфері інвестиційних відносин. У Хартії економічних прав і обов'язків держав, ухваленій резолюцією Генеральної Асамблеї ООН у 1974 році, закріплюється суверенне право кожної держави самостійно регулювати й контролювати іноземні інвестиції в межах своєї національної юрисдикції відповідно до внутрішнього законодавства, власних цілей і пріоритетів розвитку. Крім того, наголошується, що жодна держава не може бути зобов'язана до встановлення пільгового режиму для іноземних інвесторів [15].

Відзначимо, що сучасні тенденції розвитку джерел регулювання вирішення інвестиційних спорів відображають пошук балансу між ефективним захистом інвестицій та збереженням регулятивної автономії держав. Нове покоління інвестиційних договорів відходить від абсолютного пріоритету захисту інвестора і надає більше уваги інтересам суспільства, включаючи захист довкілля, охорону здоров'я, забезпечення сталого розвитку та дотримання прав людини, що відображає еволюцію розуміння цілей міжнародного інвестиційного права. Зокрема, такі зміни відображені у включенні до договорів положень, щодо:

- Стандартів захисту, що обмежують широке тлумачення понять, таких як «справедливе та рівне ставлення» (FET), і визнають право держави на регулювання в публічних інтересах. Наприклад, у Канадській модельній ВІТ (Foreign Investment Promotion and Protection Agreement - Угода про заохочення та захист іноземних інвестицій) [22] та деяких угодах, укладених Європейським Союзом, чітко артикулюється, що стандарт FET не вимагає стабільності регуляторного середовища і не обмежує право держави на регулювання в публічних інтересах, якщо такі дії не є експропріацією без компенсації або довільним заходом.

- Виключення для регулювання в публічних інтересах, що дозволяють державам вживати заходи для захисту громадського здоров'я, довкілля або фінансової стабільності, навіть якщо це опосередковано впливає на інвестиції. Такі «загальні виключення» (general exceptions) є характерними для Всеосяжного та прогресивного транстихоокеанського партнерства (СРТРР) - мегарегіональної угоди про вільну торгівлю, що об'єднує 11 країн Азійсько-Тихоокеанського регіону та Америки (Австралія, Бруней, В'єтнам, Канада, Малайзія, Мексика, Нова Зеландія, Перу, Сінгапур, Чилі та Японія) [23]. Це надає державам гнучкість у реалізації легітимних цілей державної політики.

- Вимог корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) інвесторів, що заохочують повагу до прав людини та трудових прав. Яскравим прикладом є Угода між Європейським Союзом та В'єтнамом про захист інвестицій (EVIPA) [24], яка містить конкретні положення, що закликають інвесторів дотримуватися міжнародно визнаних стандартів КСВ.

Крім того, дискусії щодо створення багатостороннього інвестиційного суду або апеляційного механізму для інвестиційних спорів демонструють прагнення до більшої інституціоналізації та уніфікації системи вирішення спорів. Водночас наявна регіоналізація підходів до регулювання, коли різні регіони світу розробляють власні моделі захисту

інвестицій та вирішення спорів, адаптовані до місцевих економічних та правових традицій.

Попри те, що на практиці інвестиційна діяльність регулюється одночасно нормами національного та міжнародного права, досі залишається невизначеним питання їхнього взаємного співвідношення, зокрема ієрархії міжнародно-правових актів у системі міжнародного права. Крім того, не до кінця з'ясовано правову природу та місце міжнародних договорів у механізмі регулювання зазначених правовідносин [4, с. 92]. Це питання викликає жваві дискусії в науковій літературі, породжуючи різні теоретичні підходи. Р. П. Бойчук серед принципів, що лежать в основі правового регулювання іноземних інвестицій, виділяє принцип підпорядкування іноземного інвестора праву приймаючої держави [11]. Натомість І. М. Товкун звертає увагу на те, що міжнародні інвестиційні спори в силу своєї особливої юридичної природи не можуть бути відрегульовані винятково національним правом, не випадково саме міжнародно-правовий механізм захисту іноземних інвестицій сформувався раніше за його національний аналог [13].

Більш збалансованої позиції дотримується М. Д. Савенко, який указав на те, що з точки зору загальної теорії права пріоритет міжнародного права над національним, так само як і пріоритет національного права над міжнародним, навряд чи можливий та виправданий [8]. Розмірковуючи з цього приводу, він приходить до висновку, що верховенство норм міжнародного права над національно-правовими нормами і навпаки має бути, ймовірно, виключено як принцип взаємодії двох систем єдиного комплексного правового механізму регулювання міжнародних інвестиційних відносин, оскільки пріоритет одного над іншим у сфері іноземних інвестицій веде до диктату економічно сильної сторони в конкретному правовідношенні [8]. Такий підхід видається найбільш перспективним, оскільки враховує складність та багатоаспектність міжнародних інвестиційних відносин, де одночасно діють норми різних правових систем.

О. В. Рибій виділяє три рівні міжнародного інвестиційного правового регулювання: багатосторонній, регіональний і двосторонній [7, с. 6]. Вважаємо цю класифікацію цілком прийнятною і цілком співвідносною із системою міжнародно-правових актів, учасником яких уже є або має намір стати Україна. «При цьому між різними видами інвестиційних угод не встановлено чіткої ієрархії, а їх юридична сила є фактично однаковою» [7, с. 6].

Особливої уваги заслуговують багатосторонні угоди, що регулюють питання інвестиційних спорів. Однією з тенденцій останніх десятиліть стало збільшення кількості угод більш широкого змісту, що регулюють іноземні інвестиції на додаток до інших питань (наприклад, на додаток до питань торгівлі, транзиту, освоєння природних ресурсів, екології тощо). Першою такою багатосторонньою угодою, що встановлює зокрема режим іноземних капіталовкладень, прийнято вважати Договір до Енергетичної хартії [3]. Широке поширення отримали багатосторонні та двосторонні угоди про вільну торгівлю, що також зачіпають питання інвестицій. Одне з найвідоміших таких угод – Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА – North American Free Trade Agreement), учасниками якої є Канада, США та Мексика. Ця угода, що діяла з 1994 року, створила одну з найбільших зон вільної торгівлі у світі, сприяючи усуненню тарифних та нетарифних бар'єрів у торгівлі товарами та послугами, а також забезпечуючи певні гарантії для інвестицій. Згодом, у 2020 році, НАФТА була замінена Угодою між Сполученими Штатами, Мексикою та Канадою (USMCA), яка зберегла та оновила багато її положень [21].

У контексті України слід відзначити, що у 2014 році держава підписала, а згодом і

ратифікувала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, що включає Поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (ПВ ЗВТ) [5]. Ця угода стала ключовим інструментом європейської інтеграції України, формалізувавши стратегічне спрямування держави на економічну співпрацю з ЄС та запровадження європейських стандартів у сфері торгівлі, ринку капіталів та інвестицій.

Окремий розділ Угоди присвячено питанням інвестиційної політики. Він містить положення, які гарантують для іноземних інвесторів національний режим, тобто недопущення менш сприятливого ставлення порівняно з внутрішніми суб'єктами. Передбачено також захист прав власності, забезпечення свободи переміщення капіталу та фінансових потоків, що є ключовими умовами для формування стабільного інвестиційного середовища.

До регіональних інвестиційних угод належать, зокрема, Угода про партнерство та співробітництво між Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами і Україною, підписана 14 червня 1994 року (набрала чинності 1 березня 1998 року), а також Угода про асоціацію між Європейським Союзом та його державами-членами, з одного боку, і Україною – з іншого, підписана 27 червня 2014 року та чинна з 1 січня 2016 року. Зазначені угоди не мають за мету повне чи виняткове регулювання процесів залучення та захисту іноземних інвестицій, а лише встановлюють зобов'язання для держав-учасниць щодо впровадження ефективних механізмів у цій сфері [4].

Важливо зазначити, що регіональні документи, як правило, не здійснюють виняткового та повного регулювання залучення та захисту іноземних інвестицій, а скоріше покладають обов'язки на держави-учасниці впроваджувати ефективні механізми в цій сфері на національному рівні. Такий підхід обумовлений тим, що регіональні угоди часто мають більш широкий предмет регулювання, ніж спеціалізовані інвестиційні договори, і тому питання інвестицій розглядаються в них у контексті загального економічного співробітництва.

Найбільш поширеною формою договірної регулювання інвестиційних спорів є двосторонні інвестиційні договори (ДІД). Як зазначають Р. Дольцер та К. Шройер, найважливішу роль серед джерел міжнародного права з питань іноземних інвестицій відіграють саме двосторонні інвестиційні договори [16]. Ці договори, як правило, є невеликими за обсягом та включають 12–14 статей. Структурно такі договори можна розділити на три частини: перша частина включає визначення основних понять (таких як «інвестор» та «інвестиції»), друга частина передбачає норми матеріального права, що встановлюють різні стандарти поведінки з іноземними капіталовкладеннями (включаючи стандарти «справедливого режиму» та «безпеки»), третя частина передбачає порядок вирішення спорів. У більшості двосторонніх інвестиційних договорів договірною державою попередньо висловлює згоду на передачу спору між нею та іноземним інвестором іншої сторони договору на розгляд у міжнародному арбітражному порядку [16].

Істотною рисою більшості двосторонніх інвестиційних договорів, укладених Україною, є передбачення міжнародно-правових механізмів вирішення інвестиційних спорів між іноземним інвестором та державою. Такі договори, як правило, містять заздалегідь надану згоду України на передачу спору до міжнародного арбітражу.

Згідно з І. М. Товкуном, міжнародні інвестиційні угоди, особливо двосторонні, відіграють ключову роль у створенні стабільного режиму для іноземних інвесторів, стимулюють інвестиційну активність та забезпечують баланс інтересів між інвесторами й

державами, на території яких здійснюються інвестиції. Такі угоди покликані гарантувати міжнародно-правовий захист інвесторів, зокрема від некомерційних ризиків. Формування чітких, прозорих і зрозумілих правил у сфері іноземних інвестицій сприяє поліпшенню інвестиційного клімату та зміцнює взаємну довіру між державами, виступаючи додатковим стимулом для іноземного капіталовкладення [13].

Зокрема, у двосторонніх договорах України про взаємне сприяння та захист інвестицій (наприклад, Договори з Німеччиною, Францією, Канадою, Нідерландами) прямо передбачено, що інвестор може звернутися, за власним вибором, до національного суду, до арбітражу *ad hoc* відповідно до Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ або до Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів (ICSID), якщо обидві сторони є учасниками Вашингтонської конвенції 1965 року. Така практика відповідає міжнародним стандартам захисту інвестицій і є сталою у договірній практиці України.

Так, ст. 8 Угоди між Україною та Словацькою Республікою (2007) передбачає, що спори між інвестором однієї Договірної Сторони та іншою Договірною Стороною, які виникають у зв'язку з інвестиціями, повинні вирішуватись шляхом консультацій та переговорів. Якщо спір не може бути вирішений протягом шести місяців, інвестор має право передати його на розгляд: до компетентного суду або арбітражу Договірної Сторони, на території якої здійснено інвестиції; до Міжнародного центру з вирішення інвестиційних спорів (ICSID), якщо обидві Договірні Сторони є учасниками Вашингтонської конвенції 1965 року; до арбітражного суду *ad hoc*, створеного відповідно до Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ (UNCITRAL) [14]. Це положення забезпечує інвесторам можливість вибору між національними судами та міжнародним арбітражем для вирішення спорів.

Слід відзначити, що Україна уклала більше 70 двосторонніх інвестиційних договорів, що створює солідну договірну базу щодо захисту інвестицій [10]. Наявність такої договірної бази відкриває інвесторам додаткову можливість захисту їхніх прав шляхом посилання не лише на норми українського права та звернення до національних судів. Інвестори набувають значно ширшої правової можливості стверджувати про порушення Україною інвестиційних зобов'язань, взятих згідно із застосованим ДІД чи багатосторонніми договорами про захист інвестицій [10].

Отже, регулювання режиму іноземних інвестицій у міжнародному праві насамперед здійснюється за допомогою міжнародних інвестиційних угод – як двосторонніх, так і багатосторонніх, – які або спеціально спрямовані на врегулювання відносин у сфері іноземного інвестування (зокрема, двосторонні інвестиційні договори), або охоплюють ці відносини серед інших аспектів (наприклад, угоди про зону вільної торгівлі). Поряд з цим, джерелами виступають також норми міжнародного звичаєвого права. Водночас, національне законодавство як держави-реципієнта, так і держави походження інвестора має істотне значення, особливо у контексті вирішення інвестиційних спорів між державою та інвестором.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Система джерел міжнародно-правового регулювання інвестиційних спорів характеризується значною складністю та багаторівневістю. Відсутність єдиного кодифікованого акта компенсується розгалуженою мережею міжнародних договорів різних рівнів – від універсальних конвенцій до двосторонніх інвестиційних договорів (ДІД). Ця множинність, хоча й створює певні складності в правозастосуванні, забезпечує гнучкість системи та можливість врахування специфіки двосторонніх економічних відносин. Еволюція системи джерел демонструє

поступовий перехід від загальних принципів дипломатичного захисту до спеціалізованих механізмів міжнародного інвестиційного арбітражу. Створення ICSID у 1965 році стало переломним моментом, який заклав основи сучасної системи врегулювання інвестиційних спорів. Водночас звичаєві норми міжнародного права зберігають свою актуальність, особливо у випадках прогалин договірної регулювання. Двосторонні інвестиційні договори залишаються основним інструментом регулювання інвестиційних відносин та вирішення спорів. Україна, маючи понад 70 таких договорів, створила солідну правову базу для захисту іноземних інвестицій та захисту українських інвесторів за кордоном. Хоча деякі договори можуть передбачати звернення до національних судів, переважна більшість забезпечує інвесторам можливість звернення до міжнародного арбітражу, що значно розширює спектр доступних засобів захисту. Співвідношення міжнародного та національного права у сфері інвестиційних відносин потребує збалансованого підходу. Категоричний пріоритет однієї системи над іншою може призвести до диктату економічно сильнішої сторони, тому оптимальним є комплексний підхід, який враховує специфіку конкретних правовідносин та забезпечує справедливий баланс інтересів усіх учасників.

Перспективним є питання вдосконалення механізмів превентивного врегулювання інвестиційних спорів, розвитку альтернативних способів їх вирішення, включаючи медіацію та інші форми мирного врегулювання конфліктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бартош О. Сучасні виклики валютного регулювання. Фінансовий простір. 2018. № 2 (30). С. 14-15.
2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : міжнар. док. від 23.05.1969 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU69K01>.
3. Договір до Енергетичної Хартії та Заключний акт до неї. Протокол до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності і суміжних екологічних аспектів : міжнар. док. ООН від 17.12.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_056.
4. Дударець Д. В. Джерела міжнародно-правового регулювання інвестиційних відносин в Україні. Судова апеляція. 2016. № 2. С. 90-100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Suap_2016_2_13.
5. Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/torgovelnno-ekonomichne-spivrobitnictvo-ukrayina-yes/zona-vilnoyi-torgivli-mizh-ukrayinoyu-ta-yes>.
6. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами : міжнар. док. від 18.03.1965 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060.
7. Рибій О. В. Міжнародно-правове регулювання інвестиційної діяльності: теорія та практика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 20 с.
8. Савенко М. Д. Міжнародне право в національній правовій системі за Основним Законом України. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2016. Т. 181. С. 11-17.
9. Сеульська конвенція про заснування багатостороннього агентства з гарантій інвестицій : міжнар. док. від 11.10.1985 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_268.
10. Сліпачук Т., Яремко В. Доарбітражні засоби правового захисту міжнародно-правових гарантій прав інвестора. URL: <https://yur->

gazeta.com/publications/practice/inshe/doarbitrazhni-zasobi-pravovogo-zahistu-mizhnarodnopravovih-garantiy-prav-investora.html.

11. Теоретичні засади правового регулювання інвестування інноваційного розвитку в Україні : монографія / С. М. Прилипка, Р. П. Бойчук, С. В. Глібко та ін. ; за ред. Р. П. Бойчука. Харків : Право, 2014. 480 с. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/Boychuk/title_page.pdf.

12. Тищенко Ю. В. Правове забезпечення іноземних інвестицій в Україні (міжнародноправовий аспект). Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 5. С. 339-342. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2019/84.pdf.

13. Товкун І. М. Міжнародні засоби захисту іноземних інвестицій. Право та інновації. 2014. № 4 (8). С. 124-131.

14. Угода між Україною та Словацькою Республікою про сприяння та взаємний захист інвестицій. URL: https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/7669/download?utm_source=chatgpt.com.

15. Хартія економічних прав та обов'язків держав : міжнар. док. від 12.12.1974 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_077.

16. Dolzer R., Schreuer C. Principles of International Investment Law. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2012. 456 p.

17. Ford C. F. Race and the History of International Investment Law. URL: <https://lawreview.uchicago.edu/online-archive/race-and-history-international-investment-law>.

18. ICSID. URL: <https://icsid.worldbank.org/>.

19. Mavrommatis Palestine Concession Case. Mandatory of Palestine (United Kingdom) v. Greece. 1924. PCIJ Rep. Series A. No. 2.

20. UNCTAD. World Investment Report 2022. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2022_en.pdf.

21. Угода між Сполученими Штатами Америки, Мексиканськими Сполученими Штатами та Канадою (USMCA). URL: <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/united-states-mexico-canada-agreement/agreement-between>

22. 2021 Model FIPA (Foreign Investment Promotion and Protection Agreement). URL: https://www.international.gc.ca/trade-commerce/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/fipa-apie/2021_model_fipa-2021_modele_apie.aspx?lang=eng

23. Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership (CPTPP). URL: <https://www.dfat.gov.au/trade/agreements/in-force/cptpp/official-documents>

24. EU-Vietnam Investment Protection Agreement (EVIPA). URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/vietnam/eu-vietnam-agreement/texts-agreements_en